

Verslag masterclass Politieke retoriek - Wilders versus Obama

Politieke retoriek – Wilders versus Obama
Masterclass in het kader van Wintertuin op de Campus
Donderdag 26 november 2009, Radboud Universiteit Nijmegen

Soeterbeeck Programma i.s.m. Wintertuin en Cultuur op de Campus

“Nederland heeft geen retorische traditie, maar dat ligt niet aan de speechschrijvers”

Sinds de opkomst van Obama is retoriek 'hip, hot and happening', maar in Nederland is er binnen de politiek beduidend minder aandacht voor welsprekendheid. Met de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 in het vooruitzicht stond deze masterclass in het teken van de vraag waarom er in Nederland geen retorische traditie heerst. En wat is retoriek eigenlijk, waaraan moet een goede speech voldoen? Zijn inhoud en waarheid niet veel belangrijker dan welsprekendheid en overtuigingskracht?

Marcel Becker, universitair docent Wijsgerige ethiek aan de Radboud Universiteit Nijmegen, geeft de masterclass samen met Renée Broekmeulen, de speechschrijver van onder andere Wouter Bos. Ze was bijna twintig jaar ambtenaar bij de Rijksoverheid. De eerste tien jaar in verschillende beleidsfuncties, daarna als speechschrijver. Eerst bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, daarna bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Zij schreef in die periode onder andere speeches voor de ministers Ritzen, Dijkstal, Peper, Van Boxtel, De Vries en De Graaf, en was initiatiefnemer van de Interdepartementale Leergang Speeches Schrijven. Sinds 2005 werkt zij als zelfstandig gevestigd speechschrijver en trainer, en schrijft nu voor kopstukken uit het bedrijfsleven en de overheid.

Inleiding van Marcel Becker

Waardering van retórica

Marcel Becker opent de masterclass met een korte bijdrage over retórica. Van Agt sprak de dag hiervoor in een masterclass in het kader van Wintertuin op de campus over hetzelfde onderwerp. Hij was zeer positief over de retórica, maar dat is in Nederland wel anders geweest. Er is een slingerbeweging te zien in de waardering voor retórica. Plato zet zich in zijn werk af tegen de sophisten. Hij stelt dat hun retórica alleen aandacht heeft voor de vorm en niet voor de inhoud, terwijl het eigenlijk om de waarheid moet gaan. Bij Aristoteles zien we juist wel waardering voor de retórica. Retórica is volgens hem nodig, nuttig en zelfs aangenaam. Deze slingerbeweging van verwerping en rehabilitatie zien we steeds terug. Na de Tweede Wereld Oorlog heeft men in Nederland even de buik vol van retórica. Men weet maar al te goed wat een meeslepende spreker als Hitler kan aanrichten. In de jaren 50 en 60 is er sprake van een rehabilitatie van de retórica en ook nu zien we een rehabilitatie. Becker stelt dat we niet om de retórica heen kunnen. Een idee dat in je hoofd zit, is pas iets waard als het gestalte krijgt in het geschreven of gesproken woord. Zowel vorm als inhoud zijn nodig om vorm te geven aan een idee en aan de waarheid van de uitspraak. In de filosofie wordt vaak gezegd dat in taal pas waarheid ontstaat. In die zin hoort retórica er gewoon bij.

Retorische middelen

Er zijn verschillende overtuigingsmiddelen die ingezet kunnen worden. Aristoteles noemde er drie. Allereerst de logos, het woord. Iemand overtuigen van iets dat waar is, is makkelijker dan iemand overtuigen van iets dat onwaar is. Ten tweede de pathos, op de emoties inspelen. Dit vergt improvisatievermogen van de spreker, want emoties kunnen kantelen, hier moet de spreker dan direct op inspelen. Ten derde de ethos, hierbij gaat het om het karakter van de persoon en de geloofwaardigheid van de spreker. Wie iets zegt (de achtergrond en persoonlijkheid van de spreker) bepaalt wat het publiek van de inhoud vindt. Je moet dus geloofwaardig overkomen. Volgens Aristoteles betekent dit niet dat je ook geloofwaardig moet zijn. Becker sluit zijn inleiding af met de boodschap dat goed toneel kunnen spelen dus heel belangrijk is voor een goed retoricus.

Inleiding van Renée Broekmeulen

Voorbeelden van speeches

Na de bijdrage van Becker geeft Renée Broekmeulen een inleiding. Zij begint met het tonen van een fragment van de overwinningsspeech van Obama in New Hampshire. Haar vraag aan de deelnemers is of dit een goede speech is. De deelnemers vinden dat zeker, omdat de massa erdoor wordt opgezweept, er veel herhaling in zit, en omdat Obama spreekt over hoop en verandering, op emoties inspeelt en positief is. Broekmeulen wijst erop dat Obama alle drie de stijlmiddelen van de retórica inzet, ethos, pathos en logos. De figuur van Obama en zijn charisma zijn ook erg belangrijk, als powerpointpresentatie zou zijn speech alle kracht verloren hebben. Vervolgens laat Broekmeulen een fragment zien van een speech van Hitler voor de Hitlerjugend uit de film *Triumph der Wille*. Na afloop van dit fragment stelt ze dezelfde vraag: is dit een goede speech? Hitlers en Obamas speech hebben veel overeenkomsten, beide gebruiken ze herhaling, spelen op de emoties in, proberen een gevoel van vereniging te bewerkstelligen en gebruiken de drie retorische middelen: ethos, pathos en logos. Er is echter ook een groot verschil tussen beide speeches aan te wijzen; Obama is positief, Hitler is negatief.

Hitler heeft het over macht, bloed, marcheren, afzien, lijden en sterven. Obama heeft het over hoop. Hitler heeft het over 'moeten' en over 'jullie', Obama heeft het over 'wij'. Door Obama is er in Nederland een positieve herwaardering van de retorica. Woorden inspireren en staan aan de basis van grote veranderingen.

Regels voor een goede speech

Volgens Broekmeulen zijn er vier aspecten die zorgen voor een goede speech. De inhoud moet correct zijn, de presentatie passend, de verwoording aantrekkelijk en de ordening duidelijk. Deze aspecten komen terug in de zeven regels voor een goede speech die ze heeft opgesteld. Een goede speech; past bij het publiek; past bij de spreker; is in spreektaal i.p.v. schrijftaal; heeft één duidelijke boodschap; is concreet i.p.v. abstract; heeft een hoorbare structuur; heeft stijl en aantrekkingskracht.

Vervolgens laat Broekmeulen een fragment zien van Wilders in de Tweede Kamer tijdens de algemene beschouwingen op 16 september 2009. Deze speech wordt als beledigend en kleinerend ervaren door de deelnemers. Hij begint grappig door een metafoor, maar wordt al snel hard en vilein. Wilders zet wel goed retorische middelen in. Hij begint concreet door te stellen dat het kabinet niet goed is. Vervolgens gebruikt hij het stijlmiddel van de metafoor. De metafoor is een van de stillistische retorische middelen. Naast de metafoor kennen we de vergelijking, anafoor, drieslag-opsomming, allusie, het contrast en het chiasme. Daarnaast zijn er de moderne retorische middelen, namelijk humor en vleierij.

Discussie

Geloof in de inhoud

De inleiding van Broekmeulen is hiermee ten einde en Becker gaat met haar en de deelnemers in gesprek. Becker begint door Broekmeulen te vragen of mensen retoricus een goed verhaal kunnen vertellen terwijl ze het niet geloven. Zij denkt van niet, je zult als toeschouwer merken dat de spreker zich niet op zijn gemak voelt. Dit betekent dus stelt Marcel Becker dat Wilders echt gelooft in wat hij doet? Maakt dit hem dan een even groot retoricus als Obama? Wilders gelooft inderdaad in wat hij doet, stelt Broekmeulen, maar dit maakt hem niet een even groot retoricus als Obama, want Wilders is negatief en valt mensen aan, Obama daarentegen is positief en geeft de toehoorder een goed gevoel.

Onderbuikgevoel

Wilders verwoord volgens een deelnemer een algemeen gevoel van onbehagen, het gevoel dat het niet goed gaat in Nederland. In die zin zijn er volgens Broekmeulen overeenkomsten in de speeches van Hitler, Obama en Wilders. Alle drie hebben ze het beste voor met het volk en spelen in op een gevoel van onvrede onder het volk. Becker stelt voor om een achtste stelregel aan de zeven van Broekmeulen toe te voegen, namelijk dat een goede speech een onderbuik of sluimerend gevoel onder het volk verwoord.

Oprachten

Aristoteles stelde dat je makkelijker de waarheid door kunt geven dan de onwaarheid stelt Becker, een goed betoog moet dus de waarheid vertellen en inspireren en motiveren. Kan Broekmeulen voor iedereen een goede speech schrijven? Ja dit zou ze wel kunnen stelt Broekmeulen, maar ze wil dat niet. Een speech schrijven om iets te verkopen waar je tegen bent is zelfs makkelijk, je hebt dan meestal goed nagedacht over alle voors en tegens. Maar voor bijvoorbeeld Wilders en Verdonk zou ze geen speech willen schrijven aangezien zij het niet eens is met hun politiek. De volgende vraag van een deelnemer is of Broekmeulen wel eens van gedachten is veranderd over een onderwerp door en tijdens het schrijven van een speech? Dit komt inderdaad wel eens voor, maar als speechschrijver kun je mensen wel woorden in de mond leggen. Becker vraagt vervolgens of ze wel eens een opdracht heeft teruggekregen van een opdrachtgever, omdat ze iets anders zei in de speech dan de opdrachtgever wilde? Dit is nog nooit voorgekomen en zou volgens Broekmeulen ook niet goed zijn, je moet in de huid kunnen kruipen van je opdrachtgever.

Overtuigen

Een deelnemer stelt de vraag of je de kracht van een speech niet moet beoordelen op zijn effect i.p.v. of een speech een positieve of een negatieve boodschap heeft? Broekmeulen geeft de vraagsteller gelijk, maar zegt dat zij het persoonlijk belangrijker vindt dat je een positief gevoel krijgt door een speech. Becker geeft de vraagsteller ook gelijk en wijst er nog eens op dat retorica de kunst is van het overtuigen. Het effect is dus heel belangrijk.

Simplificatie

Een deelnemer wijst erop dat een speech simplistisch moet zijn, dit maakt de inhoud vlak, is dit een probleem? Becker sluit hierbij aan en stelt dat je in een speech moet simplificeren, in een filosofisch betoog kun je de hele waarheid vertellen. Dit betekent niet dat je in een speech onwaarheden moet vertellen, maar je moet wel de waarheid eenzijdig benoemen, voor meer is geen ruimte. Volgens Broekmeulen is dit geen probleem. Wat wel een probleem vormt, is het contact met de beleidsmedewerkers. Zij willen dat alles correct wordt weergegeven en willen geen simplificatie. Voor de speechschrijver is die simplificatie juist wel belangrijk. Hierdoor is het ook voor de huidige politiek moeilijk om Wilders een weerwoord te geven. Wilders is wel goed in het simplificeren, hij zegt dingen overgesimplificeerd. Andere partijen reageren hierop in hun eigen taal, die niet de taal van Wilders en zijn aanhangers is, hierdoor is er geen weerwoord. De andere partijen moeten volgens Broekmeulen dus leren simplificeren.